

La "Dama Azul": mite i història

11/2012 - Art i Història. Quan l'any 1629, els franciscans arribaren per primera vegada a San Antonio de la Isleta, a Nuevo México, els indis els explicaren que havien estat evangelitzats abans per una dona vestida de blau. El miracle va ser atribuït a sor Maria Jesús d'Ágreda, monja soriana, que deia tenir el do de poder ser a dos llocs alhora. Des de llavors, la llegenda de la "Dama azul" ha perdurat en la memòria col·lectiva d'aquesta zona del continent americà, per arribar, ja en època moderna, a la cultura popular. Un estudi realitzat a la UAB ha destacat el paper del mite de "la Dama Azul" en la configuració de l'identitat dels habitants de la zona. Durant tot aquest temps, la llegenda ha servit als indígenes per suportar la transició a la nova cultura cristiana. Per als evangelitzadors la llegenda suposa la justificació divina de la violència i del poder.

Hi ha relats que tenen el poder de sobreviure als avatars de la història, narracions que romanen en la memòria col·lectiva segle rere segle, cobrant en cada relació un significat diferent, afegint un matis nou cada vegada que són comptades, transformant-se per romandre, però sense renunciar mai a la seva essència. Aquestes històries, que solem anomenar llegendes o mites, poden, simplement, formar part de les tradicions orals, que parlen del desig i del temor d'un poble, però també poden convertir-se en clau que doni accés al seu imaginari, instal·lant al cor secret de la seva identitat.

Quan els franciscans arribaren per primera vegada a San Antonio de la Isleta a Nuevo México, un dels últims territoris a ser conquerits pels espanyols, escolten als indis jumanos dir que han estat evangelitzats prèviament per una dona vestida de blau. El miracle és atribuït a sor Maria Jesús d'Ágreda, monja soriana, confident i amiga de Felip IV, que diu tenir el do de la bilocació, ja que mai havia visitat aquelles terres. Des d'aquest moment (1629) la llegenda de la "Dama azul", nom que li donaran els indígenes, es converteix en una de les històries fundacionals de l'Estat de Nou Mèxic. El seu relat s'entrellaça amb alguns dels mites prehispànics de figuració femenina per donar lloc a una narració mestissa, que muta en versions infinites al llarg dels temps.

Amèrica seria per la mirada franciscana l'espai de la Nova Església. Per això, quan el 1640, sota el pretext que "tota Amèrica era catòlica" es va reclamar a molts missioners perquè s'incorporessin a tasques de clergat secular, la "Dama Azul" els proveiria d'una resposta per rebutjar aquest mandat, ja que l'existència de una presència miraculosa en terres dels jumanos justificava la necessitat de continuar la seva tasca evangelitzadora.

D'altra banda, les peticions dels indis perquè els missioners anessin a viure a les seves terres no resultaven estranyes, ja que la protecció que una missió suposava en terres de frontera, juntament amb els avantatges tecnològics que aportaven els coneixements dels sacerdots, van ser apreciades molt aviat. Aquesta no va ser ni la primera ni l'última vegada que els relats miraculosos es van utilitzar per guanyar l'aquiescència dels religiosos, ni que a aquests els convenia escoltar-los.

Estàtua de Sor María de Jesús de Ágreda a Soria.

Des d'aquí, es produeix la paradoxa que una història que va ser utilitzada pels franciscans per promoure la conquesta i evangelització d'aquest espai, sigui avui metàfora indentitaria, reivindicada com ensenya, que permet diferenciar a aquests territoris de la resta d'Estats Units. El llibre "La monja de Ágreda, historia y leyenda de la Dama Azul", València: PUV, 2009 de Beatriz Ferrús Antón, així com els seus diferents articles al voltant d'aquesta llegenda, inclòs el que aquí es presenta, s'analitzen la manera com les diferents versions d'aquesta han entrat a formar part de l'imaginari nuevomexicano, cobrant infinits sentits.

Aquestes versions es poden ordenar en dos temps: a) les que properes als esdeveniments històrics, com són el Memorial de Benavides i les epístoles de la mateixa Sor María Jesús d'Ágreda, escrites pels protagonistes de la història, que reproduïxen la retòrica cronística i que estan pròximes a textos com "Los naufragios" de Alvar Núñez Cabeza de Vaca o "la Relación de la Jornada de Cibola" de Pedro Castañeda, dedicats també a Nuevo México b) aquelles altres que arriben fins al present, des contes per a nens, relats folklòrics, novel·les, pel·lícules, el recent best-seller de Javier Sierra, "La Dama azul", fins i tot el programa dedicat a Sor Maria de Jesús d'Ágreda a Cuarto Milenio.

El mite, com relat ordenador, neix en els períodes d'excepció que poblen la història humana. La conquesta i evangelització de Texas i Nuevo México suposa una alteració en les relacions de l'home amb la natura, de l'home amb si mateix, alhora que de la natura amb la cultura.

La llegenda de "la Dama Azul" es converteix aquí en un model de mediació, que ha d'ajudar a superar els antagonismes sorgits, que ha de promoure la unitat del nou grup, fomentar el procés de transculturació. Per als vençuts la llegenda ajuda a suportar el període de crisi, per als vencedors aquesta suposa la justificació divina de la violència i del poder que exerceixen. "La Dama Azul" es presenta com un relat capaç d'afavorir la traducció, del món indígena al món cristians i viceversa, però també d'igualar les dues identitats. La conversió del poble indígena a poble elegit permet reivindicar als ulls del conqueridor.

L'estudi d'aquesta llegenda, no només demostra el poder que els discursos tenen en la configuració i modelització del món i els seus habitants, sinó també com hi ha històries que captiven l'home, convidant-lo a explicar una i altra vegada. Les versions literàries de "la Dama Azul" parlen d'aquest fenomen. Ara només queda saber quina serà la següent.

Beatriz Ferrús

Departament de Filologia Espanyola